

Освіта в сучасному суспільстві в комплексі з іншими характеристиками виступає одним з найважливіших маркерів, що дозволяє соціальним групам досить чітко самоідентифікувати себе як особливого соціального суб'єкта не лише відособлюючи, але і ранжируючи себе по відношенню до інших соціальних груп, і сполучаючи це з усвідомленням природності і прийнятності стану речей, який склався, що сприяє еволюційному характеру суспільного розвитку.

В умовах трансформації українського суспільства потребують подальших досліджень проблеми інформаційних, мовно-лінгвістичних, педагогічних, психологічних та інших аспектів освітньої нерівності, елітної освіти в Україні тощо.

Список використаних джерел

1. Бестужев—Лада И.В. Народное образование: экспертное мнение / И.В.Бестужев—Лада // Социологические исследования. — 1998. — № 10. — С. 132–135.
2. Бурдьё П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / П.Бурдьё, Ж.—К. Пассрон. — М.: Просвещение, 2007.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский / Под ред. В.В. Давыдова—М.: Педагогика, 1991.
4. Кушеречь В.І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світлоглядно-методологічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В.І. Кушеречь. — К., 2003. — 41 с.
5. Мак—Ларен П. Жизнь в школах: введение в критическую педагогику / П.Мак—Ларен / Пер. с англ. — М.: Просвещение, 2007.
6. Маленкова Л.И. Воспитание в современной школе / Л.И.Маленкова. — М.: Ноосфера, 1999.
7. Монтессори М. Дети — другие / М.Монтессори. — М.: Карапуз, 2004.
8. Перре—Клермон А.Н. Роль социальных взаимодействий в развитии интеллекта детей / А.Н. Перре—Клермон. — М.: Педагогика, 1991.
9. Ричардсон Г. Образование для свободы: проект школы человекоцентрированного направления / Г. Ричардсон. — М., 1997.
10. Романова Н.П. Социальное неравенство: методологический аспект / Н.П.Романова // Вестник ЧитГУ. — 2008. — № 4. — С. 140–152.
11. Цырлина Т.В. Гуманистическая авторская школа XX века: взгляд из прошлого в будущее / Т.В.Цырлина. — М.: Пед. об-во России, 2001.
12. Шолохов А.В. Неравенство в системе современного образования: основания и механизмы воспроизводства: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / А.В.Шолохов. — Ростов—на—Дону, 2010. — 31 с.
13. Beyond Silenced Voices: Class, Race and Gender in United States Schools. — Albany, 1993.
14. Coleman J. et al. Equality of Educational Opportunity / J. Coleman. — Washington, 1966.
15. Illich I. Deschooling Society / I. Illich. — New York: Harper and Row, 1971.
16. Kohn M. Work and Personality: An Inquiry into the Impact of Social Stratification / M.Kohn, C.Schooler. — Norwood, 1983.
17. Willis P. Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs / P.Willis. — New York: Columbia University press, 1991.

Дзвинчук Д.И., Малимон В.И. Особенности воспитания детей и молодежи в условиях социального неравенства

Рассматривается опыт построения содержания и практической организации обучения и воспитания детей, подростков и молодежи в условиях социально-экономического расслоения общества в зарубежных странах. Анализируется возможность применения зарубежного опыта в отечественной образовательной практике.

Ключевые слова: воспитание, социальная стратификация, социальное неравенство, образовательное неравенство.

Dzvinchuk, D.I., Malimon, V.I. Peculiarities of upbringing children and youth in conditions of social inequality

Experience of building content and practical organization of education and upbringing children, teenagers and youth in conditions of social and economic stratification of society in foreign countries is reviewed. Possibility of use of foreign experience in domestic educational practice is analyzed.

Key words: upbringing, social stratification, social inequality, educational inequity.

Дитинство в контексті кризи людини: Від самовизначення до самореалізації

Дитинство розглядаються в контексті кризи людини з огляду на самовизначення і самореалізацію особистості.

Ключові слова: людина, особистість, дитинство, криза людини, самовизначення, самореалізація.

У новітній філософії існують досить потужні обґрунтування, які намагаються протиставляти сучасній кризі людини альтернативні концепції. Однією з таких альтернатив була й соціалістична модель виховання, яка ґрунтувалася на ідеї соціальної цінності особистості дитини, а звідси — мобілізації соціальних ресурсів, матеріальних та духовно-інтелектуальних, для забезпечення освіти і виховання дитини. Найвишого пафосу соціалістична педагогічна думка досягла, на нашу думку, в творчості Василя Сухомлинського, який зумів поєднати соціалістичні ідеї з розумінням унікальної творчої сутності кожної дитини, а також з позитивними моментами національного морального виховання. «Педагогіка серця у спадщині Василя Сухомлинського є свідченням нерозривного, кризь століття, зв'язку моральних традицій українців і водночас має загальнолюдське значення для справи соціалізації та інкультуризації підростаючих громадян, оскільки містить дієву виховну технологію трансляції моральних норм і культурних здобутків від покоління до покоління на засадах синтезу народних і загальнолюдських цінностей» [3, с.11]. Соціалістична альтернатива, таким чином полягала у високому розумінні того, що саме дитина є аксіологічним фундаментом і майбутнім суспільства. Однак, цей гуманістичний пафос, а також офіційні реалії, до яких потрапляла дитиноцентристська теорія, насправді створювали зовсім протилежне смислове наповнення соціалістичному образу дитинства. Філософія людини, що лежала в основі цієї концептуальної парадигми дитинства, мала відповідати офіційній доктрині держави. У зв'язку з цим, особистість в ній розумілася як така, що інкорпорується із суспільства, як результат інтеріоризації суспільного змісту. «Звідси дитина генеологічно — чиста природа, усіологічно — також природою наданий «матеріал» для майбутньої особистості, субстрат, але ще не сама особистість. Телеологічна можливість стати особистістю не лише актуалізується завдяки суспільству, тобто завдячуючи дорослим, особистість і привноситься суспільством в сприятливий природний «матеріал», виправляючи його за своїми правилами» [4, с.34]. Тобто, фактично продовжується класична лінія повної детермінованості феномену дитинства суспільством дорослих, тими соціокультурними і моральними цінностями і нормами, що створює і впроваджує світ дорослих.

Отже, основною дискурсивно-комунікативною проблемою сприйняття феномену дитинства в сучасних філософських і наукових пошуках залишається нездатність рефлексійних потуг дорослих виступити від імені дитини, з її боку увявити себе суб'єктною силою соціокультурної творчості. «У дорослому світі відсутній реально сформоване ставлення до дитинства як суб'єкта стосунків, диференційована позиція щодо особливостей умов його соціального дозрівання. Це підкреслюється і тим, що дорослішання, самостійність, суспільна цінність підростаючої людини не акцентується, не фіксується, атрибутивно не позначається. Відсутні спеціальні ритуали поетапної фіксації дорослішання та прийняття в доросле суспільство, в яких виражається єдність, неперервність розвитку дитинства» [6, с.120]. Саме через це, гуманістичні теорії, що стверджують про необхідність всебічного сприяння самовизначенню і самореалізації дитини, найчастіше залишаються декларативними, такими, що не впливають на реальний стан дитинства в сучасному інформаційному світі, який повністю зорієнтований на задоволення архетипічних комплексів і забаганок дорослих.

Дуже часто складається така ситуація, мало того, в сучасному світі вона стала симптоматичним явищем, коли дорослі (батьки, вихователі, різні громадські і суспільні

структури) спрямовують багато ресурсів і уваги на забезпечення розвитку унікальних здібностей дитини, при цьому забуваючи, що оцінювання цієї унікальності відбувається лише з точки зору дорослих цінностей і оцінок. Фактично, дитина перетворюється на іграшку в руках дорослих, заручницею їх психосоціальних прагнень і особистісної нереалізованості. «Ми намагаємося виховувати дитину не схожу ні на кого, геніальну, талановиту, особливу. Дитина дійсно народжується неповторною, але чим далі вона входить до дорослого світу, тим більше зустрічає вимог пристосуватися, бути такою як інші, приховувати себе справжню. Кожна дитина, незалежно від індивідуальних особливостей її розвитку, опиняється поставленою у відповідне, прийняте в даному суспільстві, положення. Таким чином, вона потрапляє до системи об'єктивних умов, які визначають характер її життєдіяльності» [5, с.21]. Таким чином, феномен дитинства в сучасному філософському та світоглядному дискурсі підлягає розшаруванню на постійне теоретичне і декларативне ствердження дитинства як активного суб'єкта соціокультурної творчості та на реальне становище сучасної дитини, яка перебуває під постійним тиском суспільно-інформаційних стереотипів, а також архетипічних забанок дорослих.

Ще однією особливістю сучасного ставлення дорослих до дитини є своєрідне відродження середньовічної практики «освітньо-виховного сирітства», коли відповідальність за виховання дитини перекладається на існуючі суспільно-громадські форми та освітньо-виховні організації. Дорослі, зайняті власними проблемами, вважають за доцільне віддавати долю дитини «професіоналам», що позбавляє дитинство одного з найважливіших факторів формування особистості – наслідування прикладу батьків, генеалогічного поведінкового спадку. «Безперечно, дорослі усвідомлюють, що сучасна конкретно-історична ситуація, що характеризується ускладненням структури суспільства і зростанням потреб кожної людини (матеріальних, соціальних, особистісних) вимагає і підвищення уваги до дитинства взагалі і до кожної дитини, зокрема. Однак вони намагаються перекласти відповідальність за виховання на суспільні інституції: систему освіти, форми роботи, засоби масової інформації. Як на побутовому, так і на професійно-педагогічному рівні ведеться їх постійна критика, відтак створюються нові виховні організації, концепції, програми, які знову покладають на дію на те, що суспільство повинне вирішити дану проблему. При цьому відсутній інтеграційний підхід до дитинства як до соціального суб'єкта, який вже бере участь у вирішенні проблеми гуманізації суспільства» [8, с.10]. Необхідність вибудовування принципів нових форм і методів гуманізації відносин між дитячим і дорослим світами є сьогодні очевидною, у зв'язку з чим, зокрема актуалізуються дослідження розвитку феномена дитинства протягом історії людської цивілізації, що дозволить об'єктивніше проаналізувати сучасний стан забезпечення можливостей дитячого самовизначення і самореалізації. Можливості руху дитячого життя як суб'єкта соціокультурної творчості від самовизначення до самореалізації можуть бути реалізовані лише за умов глибокого усвідомлення дорослими, перенесення на рівень суспільної свідомості ідеї, за якою дитина є комунікативним суб'єктом, рівним з дорослим, здатним до створення нових смислів, культурних цінностей, антропософійних символів і значень. Без такого усвідомлення феномен дитинства продовжуватиме повністю залежати від світоглядно-культурних і ціннісно-моральних орієнтирів і прагнень дорослих.

У зв'язку з такою ситуацією з сучасним дитинством, філософи і психологи часто відзначають відсутність значного поступу у ставленні дорослих до феномену дитинства, часто стверджується, що «якщо реально поглянути на стан дитинства, виявиться, що як і сто, і двісті років тому діти – безправні, а душу дитячу ми так і не зрозуміли» [1, с.17]. Це відбувається тому, що не можливо досягнути реалізації прав дитини тільки шляхом прийняття правозахисних законів та створення механізмів забезпечення їх виконання. «Не менш важливим є усвідомлення всім нашим суспільством, дорослими і дітьми, кожного людиною необхідності рішучого усунення з нашої свідомості, нашої психології невизнання дитини самодостатньою особистістю, яка має свої права та обов'язки» [5, с.21]. Зовнішньо-соціальне, економічно-матеріальне і юридично-правове піклування дорослих про дітей бути мати повний, дієвий і світоглядно-всеохоплюючий ефект

лише за умови визнання дорослими субстанційної унікальності феномену дитинства. Дитина, сприйнята через оціночні забанки дорослих, перетворюється на симулякр дорослого, втрачаючи феноменальність власного буття. У зв'язку з цим, необхідно вибудовування принципово нових концептуальних і практично-інструментальних основ комунікативної взаємодії двох світів – дорослого і дитячого.

Таким чином, сьогодні надзвичайно актуалізується філософсько-світоглядна рефлексія щодо сутності феномену дитинства як в різні історичні епохи, так і в багатоманітті сучасних соціальних проявів глобальної інформаційної цивілізації. Філософія дитинства перетворюється сьогодні на одну з передових сфер сучасної гуманітаристики, адже образ людини сьогодні багато в чому залежить від її здатності до толерантних комунікативних взаємодій. «Завданням філософії дитинства є встановлення субстанційних особливостей природи дитинства, але ця субстанційність особливого роду – в ній надається досвід сумісності. Філософія дитинства має справу з таким, що постійно відкривається, співбуттєвим досвідом існування. Уявлення про дитинство як про співбуття відповідає сучасній інтенції філософії – передувати світу. Необхідно прислухатися до дитинства, а не до власних проєктів його пояснення» [2, с.54]. Феномен дитинства, таким чином, несе в собі глибокий потенціал подолання сучасної антропокультурної кризи. В основі якої лежить доросла самовпевненість у власних ціннісно-імперативних установках, прагненнях і стереотипах. Нагальною сьогодні є необхідність дослідження дитячого передування світові, тобто знаходженню поза встановлених і нав'язаних нормативних і стереотипних систем. Вивчення феномену дитинства, у зв'язку з цим, несе глибокий потенціал забачення культуротворчих і самореалізаційних можливостей кожної особистості і людства в цілому.

Багатогранність історичних та сучасних тлумачень феномену дитинства призводить до того, що сьогодні він розуміється як феномен культури, історії, суспільства, що свідчить про рівень розвитку людей, який характеризує їх духовні, моральні, світоглядні прагнення і устремління. «Світ дитинства – це невід'ємна частина образу життя і культури окремого народу та людства в цілому. Дитинство – це постійний структурний елемент будь-якого суспільства. Воно підлягає культурним та історичним змінам, тому саме поняття «дитинство» має складний, неоднаковий в різноманітті епохи соціально-культурний зміст» [9, с.7]. Сучасні філософський, психолого-педагогічний, культурологічний дискурси вперше відкривають феномен дитинства як рівноправну з дорослою людиною соціокультурну реальність, що має ієрархію зв'язків, цінностей, ідеалів, смислів, основою для яких слугує особлива егоцентрична позиція дитини як творця наївного, символічного, метафоричного світу культури.

Розглядаючи різні культурно-історичні етапи становлення образу дитинства в традиціях європейського світогляду, можемо відзначити, що філософія використовує тему дитинства як матеріал для вивчення становлення особистості, орієнтуючись на усвідомлення його евристичного потенціалу для культури і людини. Результати філософського аналізу дитинства полягають у визнанні за ним начала, яке здатне не просто «навчатися», але проблематизувати і актуалізувати дорослу культуру, повертаючи її до самих онтологічних джерел. В усі часи «доросла культура» чинила цьому репресивний супротив, визнаючи лише власну ідентичність і онтологічну фундаментальність. «Людство завжди проблеми дитинства, виходячи з того, як воно уявляє природу та призначення людини. Але це відбувається не як логічне висновування із поняття, а йде від реального образу здійснення природи людини, від безпосередньої практики життя, від смислу наших діянь. Через це практика наявного буття світу дорослих, що відбилася в культурі, накладається на дитинство і як реальний простір розвитку дитини, і як мірка, що обмежує його» [7, с.291]. У зв'язку з чим, одним з основних історичних викликів сучасній культурі і філософії дитинства є їх спроможність створити новий образ дитинства, в якому воно буде визначатися як одне з домінуючих культуротворчих явищ, що визначає основні культурно-цивілізаційні структури та методи трансляції культурних традиційних та інноваційних смислів, образів і значень. Враховуючи це, а також наш аналіз історичних культурних форм феномену дитинства, зробимо низку взаємопов'язаних висновків.

По–перше, розглянувши різні парадигмальні критерії, що існують в сучасному теоретичному дискурсі, виокремлення дитинства як самостійного соціокультурного явища, можна зробити висновок про необхідність формування інтегративної системи образно–сміслових топосів, які є найзагальнішими чинниками залежності образу дитинства від типу культури. Прояв дитинства в соціокультурному житті обумовлює становлення дискурсу, що визначає його ціннісно–сміслові місце і положення в ієрархії зв'язків з кращими суб'єктами культури, встановлює його в якості одного з визначальних образно–символічних і сутнісних елементів структури цивілізаційного розвитку. Первинним фундаментом розгляду феномену дитинства в структурі різних історично–культурних типів є, з нашої точки зору, те образно–символічне і смислове поле, яке транслюється через філософську, літературну, мистецьку творчість, народно–побутові традиції і звички ставлення до дитинства, релігійні трактування значення дитинства як складової людської буттєвості тощо. Філософський синтез цих явищ, на нашу думку, здатен встановити основні фактори залежності образу дитинства від типу культури. Ще одним таким важливим фактором є педагогічні форми впливу на дитину, що, починаючи з античності, активно розвиваються в теоретичній і практичній формі в рамках європейського бачення феномену дитинства. І, зрештою, одним з найважливіших чинників усвідомлення того, як соціокультурне середовище впливає на формування образу дитинства, є аналіз реальних умов життя та інкультурації дітей в рамках певного історично–цивілізаційного поля. Саме на теоретичному інтегральному розгляді перерахованих чинників побудована наша теоретична рефлексія щодо феномену дитинства в історії людської цивілізації.

По–друге, сучасний філософський дискурс утримує в собі всі основні, визначальні риси і характеристики, що формували феномен дитинства в різні епохи історичного розвитку людської цивілізації. Безумовно, фундаментом розуміння природи дитинства є ставлення дорослих до цього феномену, також та система відносин, яка вибудовується суспільством дорослих щодо соціалізації та інкультурації дітей. З античних часів і до сьогодення зберігається принцип нав'язування дітям тієї системи цінностей і норм, яка виробляється в ту чи іншу епоху суспільством дорослих. Чи то етичні, чи релігійні, чи знаково–інформаційні аксіологічні пріоритети домінують в тому чи іншому суспільстві, дорослі вважають за необхідне нав'язувати їх дітям з «благотою» введення їх в дорослий світ. Іншим важливим топосом розуміння феномену дитинства є постійна суперечність між гуманістично спрямованими педагогічними теоріями і антигуманними педагогічними практиками (тілесні покарання, відлучення на час навчання від сім'ї, нав'язування неактуальних «мертвих» знань тощо). Цю тенденцію певним чином людство почало долати в епоху Просвітництва, але з введенням масових освітньо–виховних форм освіта знову набула дегуманізаційного характеру. Важливим світоглядним моментом також є ставлення в ту чи іншу епоху до дитячої смертності. Лише в новітні часи, з розвитком медицини і якості життя, дитяча смертність набула трагічного забарвлення. З античних же часів і аж до новочасової епохи дитяча смертність сприймалася як щось належне з різними для цього поясненнями і виправданнями. Та й сьогодні дитяча тілесність і здоров'я сприймаються скоріше як символічні форми обміну в рамках постмодерністської цивілізації, ніж як самоцінність. Тобто, оглянувши основні змістовні топоси феномену дитинства в різні епохи, ми робимо висновок про те, що, не зважаючи на формальні і соціальні зміни, феномен дитинства залишається загальнозалежним від світоглядних і ціннісних орієнтирів, архетипів і стереотипів дорослих.

По–третє, подолання такого ставлення до дитинства можливе лише за умови вкорінення у свідомості людей розуміння комунікативно–творчого потенціалу дитячості для розвитку соціокультурних форм і відносин. Соціокультурні межі дитинства, що мають як реальні, так і символічні втілення, являють собою систему норм та цінностей, які регулюють як зовнішні атрибути дитинства (мову, спосіб поведінки, одяг, ігри), так і основні види діяльності, які залежать від соціокультурного та історичного контекстів, визначаються домовленостями, конвенціями щодо основного змісту феномену дитинства, його завдань, основною парадигмою його розвитку, а також спираються

на знання про психофізіологічну конституцію дитини, особливості її мислення та сприйняття. Стійкість та адекватність меж залежить від рівня розвитку культури, а також ступеню її стабільності. І чи не найважливішим чинником розвитку і гуманістичної трансформації феномену дитинства в історичній перспективі є усвідомлення дорослими самостійної суб'єктності дитинства в процесі соціокультурної творчості та світоглядно–комунікативної міжособистісної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В.В. Сордование и сострадание в детской картине мира / В.В.Абраменкова. – М.: ЭКО, 1999. – 224 с.
2. Грякалов А.А. Философия и транспедагогика детства / А.А.Грякалов // Инновации и образование. Сборник материалов конференции. Серия «Symposium», выпуск 29. – СПб.: Санкт–Петербургское философское общество, 2003. – С.53–62.
3. Дічек Н. Універсальність педагогічного новаторства В.О. Сухомлинського / Наталія Дічек // Рідна школа. – 2010. – № 3 (березень). – С.8–11.
4. Кислов А.Г. Оправдание детства как феномен культуры: философский анализ: автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора филос. наук.: специальность 09.00.03 «Религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Александр Кислов. – Екатеринбург, 2002. – 47 с.
5. Комякова О.О. Влияние цивилизации на дитинство / О.О.Комякова // Науковий вісник. Серія «Філософія» / Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2006. – Випуск 20. – С.20–24.
6. Курята Ю.В. Дослідження сучасного дитинства / Ю.В. Курята // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого. – 2003. – Випуск 4. – С.114–122.
7. Лімонченко В. Феномен дитинства в контексті педагогічної культури / Віра Лімонченко // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Збірник наукових праць. – Львів: Світ, 1999. – Випуск 4. – С.291–299.
8. Поніманська Т.І. Дитинство як категорія гуманістичної педагогіки / Т.І. Поніманська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. –Рівне. – 2002. – Випуск 19. – С.7–10.
9. Рыбинский Е.М. Детство как социальный феномен / Е.М. Рыбинский. – М.: ДОМ, 1998. – 108 с.

Загарницкая И.И. Детство в контексте кризиса человека: от самоопределения до самореализации

Детство рассматривается в контексте кризиса человека с точки зрения самоопределения и самореализации.

Ключевые слова: человек, личность, детство, кризис человека, самоопределение, самореализация.

Zagarnytska, I.I. Childhood in the context of crisis of a human: from self-determination to self-realization

Childhood is reviewed in the context of crisis of a human in a view of self-determination and self-realization of personality.

Key words: human, personality, childhood, crisis of a human, self-determination, self-realization.